

УДК: 338.24:336.153.2
DOI: 10.31891/2307-5740-2021-290-1-56

РУЖИЦЬКИЙ І. Ю.
Національний університет «Чернігівська політехніка»

НАПРЯМИ ІНСТИТУЦІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Доведено актуальність дослідження інституційного забезпечення економічної безпеки. Результати проведеного аналізу дозволили констатувати, що в Україні на сьогоднішній день не існує скоординованого механізму регулювання економічної безпеки, органи регулювання діють за централізованою моделлю, організаційна структура та функціональна система не відповідає вимогам забезпечення економічної безпеки. Обґрунтовано стратегічні напрями нейтралізації конфліктних ситуацій та гармонізації інтересів суб'єктів забезпечення економічної безпеки, які передбачають: зміну парадигми розвитку з технократичної на екологічно безпечну; формування дієвого механізму регулювання економічної безпеки завдяки раціональному поєднанню ринкових та державних важелів впливу, спрямованих на передбачення та попередження загроз; оптимізацію інституційного забезпечення економічної безпеки. Інституціоналізація процесу забезпечення економічної безпеки включає в себе залучення широкого кола учасників разом з їх власними цілями та притаманними їм функціями. Функціонування залежить від наступних характеристик господарської динаміки: матеріальні потреби, господарські орієнтири та інтереси, визначена під їх впливом мотивація до господарської діяльності. Перш за все, суб'єктами забезпечення економічної безпеки є органи законодавчої, виконавчої та судової влади в межах своїх встановлених законом повноважень.

Ключові слова: економіка, економічна безпека, інституційне регулювання, забезпечення, стратегічні напрями, інститути.

IHOR RUZHYTSKYI
Chemihiv Polytechnic National University

DIRECTIONS OF INSTITUTIONAL REGULATION OF ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE

The relevance of the study of institutional support of economic security is proved. The results of the analysis revealed that in Ukraine today there is no coordinated mechanism for regulating economic security, regulators operate on a centralized model, organizational structure and functional system does not meet the requirements of economic security. The strategic directions of neutralization of conflict situations and harmonization of interests of subjects of maintenance of economic safety which provide: change of a paradigm of development from technocratic to ecologically safe are substantiated; formation of an effective mechanism for regulating economic security through a rational combination of market and state levers of influence aimed at anticipating and preventing threats; optimization of institutional support for economic security. Institutionalization of the process of ensuring economic security includes the involvement of a wide range of participants, along with their own goals and their inherent functions. Functioning depends on the following characteristics of economic dynamics: material needs, economic landmarks and interests, the motivation for economic activity determined under their influence. First of all, the subjects of economic security are the legislative, executive and judicial authorities within their statutory powers. Institutionalization of the process of ensuring economic security includes the involvement of a wide range of participants, along with their own goals and their inherent functions. Functioning depends on the following characteristics of economic dynamics: material needs, economic landmarks and interests, the motivation for economic activity determined under their influence. First of all, the subjects of economic security are the legislative, executive and judicial authorities within their statutory powers. At the second level, the so-called level of "secondary institutionalization", the role of the subject of economic security is played by ministries, departments, services and agencies, which are responsible for the actual implementation of economic security in the country. And at the last, third level are the structural units of the above departments, which are directly responsible for various areas of economic security. The strategic directions of neutralization of conflict situations and harmonization of interests of subjects of maintenance of economic safety which provide: change of a paradigm of development from technocratic to ecologically safe are substantiated; formation of an effective mechanism for regulating economic security through a rational combination of market and state levers of influence aimed at anticipating and preventing threats; optimization of institutional support of economic security in Ukraine.

Key words: economy, economic security, institutional regulation, provision, strategic directions, institutes.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Аналіз сучасного стану механізму регулювання економічної безпеки на практиці можна вважати стратегічним напрямом, дія якого спрямована на визначення рівня економічної безпеки та відповідності його стану світовим тенденціям в регулювання аграрним сектором. Даний підхід до дослідження регулювання економічної безпеки передбачає виконання комплексу заходів, до яких належать: по-перше, системно-структурний аналіз, проведений для виявлення складових механізму регулювання та відносин координації та субординації між ними (з'ясування моделі регулювання); по-друге, функціональний аналіз сучасного стану нормативно-правового забезпечення економічної безпеки у напрямку визначення повноти виконуваних функцій та узгодженості дій; по-третє, аналіз організаційної будови органів регулювання аграрним виробництвом, що дає відповіді на питання її відповідності виконуваним функціям та моделі регулювання економічної безпеки, тобто його інституційне забезпечення; по-четверте, аналіз впливу

зовнішнього і внутрішнього середовища на функціонування відповідних управлінських структур, що мають відношення до регулювання економічної безпеки в сучасних ринкових умовах. Тому для системного уявлення економічної безпеки варто акцентувати увагу на інституціоналізмі, що є одним із способів дослідження чинників виникнення економічної кризи в Україні. Інституціональний підхід характеризується своєю функціональністю в контексті розробки заходів економічної політики і є дієвим інструментом для інтерпретації та прогнозування екологічно-збалансованого розвитку всієї країни та зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Управлінські аспекти інституційного забезпечення економічної безпеки розроблялися у працях: В. Борщевського, О. Манойленка, А. Никифорова, В. Русана, П. Саблук, М.Скорик, А. Черепа та ін.

Формулювання цілей статті

Виявити сучасні тренди щодо обґрунтування науково-прикладних засад інституційного забезпечення економічної безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження

Чинники впливу на інституціональну складову механізму регулювання економічної безпеки відрізняються в залежності від їх походження, напрямів та значимості впливу. На сьогодні в Україні існує сукупність проблем функціонування інституціонального середовища: висока нестабільність формальних правил, наявність високого рівня корупції, що викривляє неформальні правила, недосконалість судової системи, неефективна робота політичних організацій, що створюють перепони на шляху розвитку добросовісної конкуренції, низький рівень розвитку соціально-економічних організацій, наприклад, об'єднань продавців чи покупців, які могли б захищати права всіх учасників ринку від негативного впливу діяльності порушників неформальних та формальних інститутів [1].

Інституціональне забезпечення регулювання економічної безпеки повинне відповідати інтересам суспільства і сприяти досягненню його цілей. Наявність протиріч є природним явищем унаслідок різноманітності інтересів і цілей кожного громадянина, організацій і соціальних груп, однак структурне їх впорядкування є обов'язковим. Саме інститути та інституціональні норми створюють передумови і умови для раціональної поведінки суб'єктів механізму [2]. Загалом, інститути умовно розділяють на формальні та неформальні (табл. 1).

Таблиця 1

Формальні та неформальні інститути забезпечення економічної безпеки

Складові економічної безпеки	Інститути	
	Формальні	Неформальні
Інформаційно-аналітична	еколого-економічний аудит та моніторинг	громадський еколого-економічний контроль; засоби масової інформації
Забезпечувальна	еколого-економічна політика; нормативно-правові акти; ліцензування;	освіта і виховання; еколого-економічна свідомість; етика та мораль; культурні цінності
Функціонально-інструментальна	стандартизації та сертифікації; субсидування та штрафні санкції; кредитування; страхування та компенсації; фіскальне регулювання; еколого-економічний менеджмент	професійна самосвідомість
Результативно-цільова	правова відповідальність; державний еколого-економічний контроль	громадський еколого-економічний контроль

Джерело: сформовано автором.

Формальні інститути відображені в законодавчих та інших нормативно-правових актах та передбачають обов'язковість їх дотримання через систему державного контролю. Ці інститути здійснюють потужний вплив на економічну ситуацію за допомогою функціонування визначених установ та організацій. На противагу їм, неформальні інститути характеризуються відсутністю чітко визначених меж та здійснюють вплив на економічну систему у формі усних домовленостей та договорів, які спрямовані на досягнення спільної мети та формують соціально-культурні норми та правила поведінки [3].

Для врегулювання конфліктності суспільних відносин втручання держави є обов'язковим (зокрема через право голосу, вибору тощо) і має в своєму розпорядженні відповідні інституційні важелі впливу. Звідси слідує, що забезпечення процесу дотримання принципів економічної безпеки потрібно покласти на діяльність формальних інститутів як таких, чий обсяг функцій та можливостей регулюється законами або іншими нормативно-правовими актами. Дія таких інститутів та механізми захисту їх нормального функціонування підтримується, в основному, державними органами та забезпечується на державному рівні [4].

Інституціоналізація процесу забезпечення економічної безпеки включає в себе залучення широкого кола учасників разом з їх власними цілями та притаманними їм функціями. Функціонування залежить від наступних характеристик господарської динаміки: матеріальні потреби, господарські орієнтири та інтереси, визначена під їх впливом мотивація до господарської діяльності. Перш за все, суб'єктами забезпечення економічної безпеки є органи законодавчої, виконавчої та судової влади в межах своїх встановлених законом повноважень. На другому рівні, так званому рівні «вторинної інституціоналізації», в ролі суб'єкта забезпечення економічної безпеки виступають міністерства, відомства, служби та агентства, на плечі яких і покладена фактична реалізація економічної безпеки в країні. І на останньому, третьому рівні знаходяться

структурні підрозділи зазначених вище відомств, які безпосередньо відповідають за різні напрями забезпечення економічної безпеки [5].

Зміст регулювання економічної безпеки визначає поєднання в єдине ціле двох векторів регулювання – галузю та регулювання в сфері економічної безпеки, а його роль у становленні безпеки на рівні держави – визначає існування структури регулювання на чотирьох рівнях, яка включає в себе державний, місцевого самоврядування, громадський і господарський рівні регулювання. Тобто, актуальності набувають питання дослідження суб'єктів регулювання аграрним виробництвом та його еколого-економічною безпекою у контексті інституційного забезпечення механізму регулювання економічної безпеки.

Так як дослідження проблематики регулювання економічної безпеки аграрного виробництвом проводиться на мезо- та макро-рівнях, то органи регулювання як такі, що формують мікро-рівень регулювання у проведений нами аналіз не будуть включені.

Структура суб'єктів регулювання економічної безпеки включає:

1) суб'єкти державної влади: Президент України; Верховна Рада України; Кабінет Міністрів України; Міністерство аграрної політики та продовольства України та урядові органи, що діють в його складі – Державна служба з охорони прав на сорти рослин, Український інститут експертизи сортів рослин, Державна інспекція з контролю якості сільськогосподарської продукції та моніторингу її ринку, Державний департамент ветеринарної медицини; Міністерство охорони навколишнього природного середовища та діючі в його складі Державна еколого-економічна інспекція; Державний комітет України по водному господарству; Державний комітет із земельних ресурсів та Державна інспекція з контролю за використанням та охороною земель.

До державних структур, які мають опосередковане відношення до забезпечення економічної безпеки, а саме Міністерство України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, Державна служба заповідної справи та Державної гідрометеорологічної служб Міністерства охорони навколишнього природного середовища, Державний комітет стандартизації, метрології та сертифікації України, Державний департамент по нагляду за охороною праці, Міністерство охорони здоров'я не доцільно, на нашу думку включати у результати проведеного;

2) регіональні (обласні та районні) відділення центральних органів влади, представлені в попередньому пункті державних органів (крім перших трьох), які виділені в окрему групу, оскільки мають подвійне підпорядкування – профільному відомству та місцевим органам самоврядування (обласним та районним радам). Дані суб'єкти регулювання складаються з управлінь агропромислового розвитку, екології та природних ресурсів, земельних ресурсів, водних ресурсів та територіальних представництв урядових органів регулювання та контрольно-інспекційних служб Міністерства аграрної політики та продовольства України і Міністерства охорони навколишнього природного середовища;

3) суб'єкти механізму регулювання економічної безпеки на рівні децентралізованого регулювання: 3.1) органи місцевого самоврядування – обласні, районні, сільські та селищні ради та відповідні виконавчі комітети, які відповідно до ст. 4 Закону України “Про національну безпеку” віднесено до суб'єктів забезпечення національної безпеки; 3.2) громадські професійні організації, до яких входять: Аграрний Союз України, Міжнародна асоціація виробників органічної продукції “Біолан Україна”, Федерація органічного руху України, Спілка учасників органічного агровиробництва “Натурпродукт”, Асоціація фермерів та приватних землевласників України, товариства споживачів, Науково-дослідний центр незалежних споживчих експертиз “ТЕСТ”, Центр економічної безпеки споживачів «Екостандарт» тощо;

4) інформаційно-консультаційні служби, які, незважаючи на їх різні форми власності, виділені нами в окрему групу через специфічність виконуваних функцій і важливу роль, яку вони можуть відіграти і вже відіграють у забезпеченні економічної безпеки.

З огляду на те, що у відтворювальному процесі збалансоване природокористування передбачає як економічний процес експлуатації природних ресурсів, так і їх охорону, варто сформулювати напрями інтеграції різних інтересів суб'єктів забезпечення економічної безпеки, що спираються на виявлення конфліктів цілей суб'єктів організаційно-економічного забезпечення економічної безпеки в аграрному секторі та їх ліквідацію з використанням принципів системного підходу та інструментарію конфлікт-менеджменту [6]. Як приклад, основний конфлікт в питанні забезпечення економічної безпеки, проявляється коли стикаються економічні інтереси (місцеві органи влади зацікавлені в максимальному використанні природних ресурсів господарюючими суб'єктами, оскільки в такому разі отримують максимальні надходження до бюджету) та екологічні (місцеві органи влади зацікавлені в збереженні природно-ресурсного потенціалу регіону, що можливо лише при мінімальній втручанні в природні екосистеми) [7-8].

Результати проведеного аналізу проблем функціонування механізму регулювання економічної безпеки дозволили обґрунтувати стратегічні напрями нейтралізації конфліктних ситуацій та гармонізації інтересів суб'єктів забезпечення економічної безпеки (рис. 1), які передбачають: зміну парадигми розвитку з технократичної на екологічно безпечну; формування дієвого механізму регулювання економічної безпеки завдяки раціональному поєднанню ринкових та державних важелів впливу, спрямованих на передбачення та попередження загроз; оптимізацію інституційного забезпечення економічної безпеки в Україні.

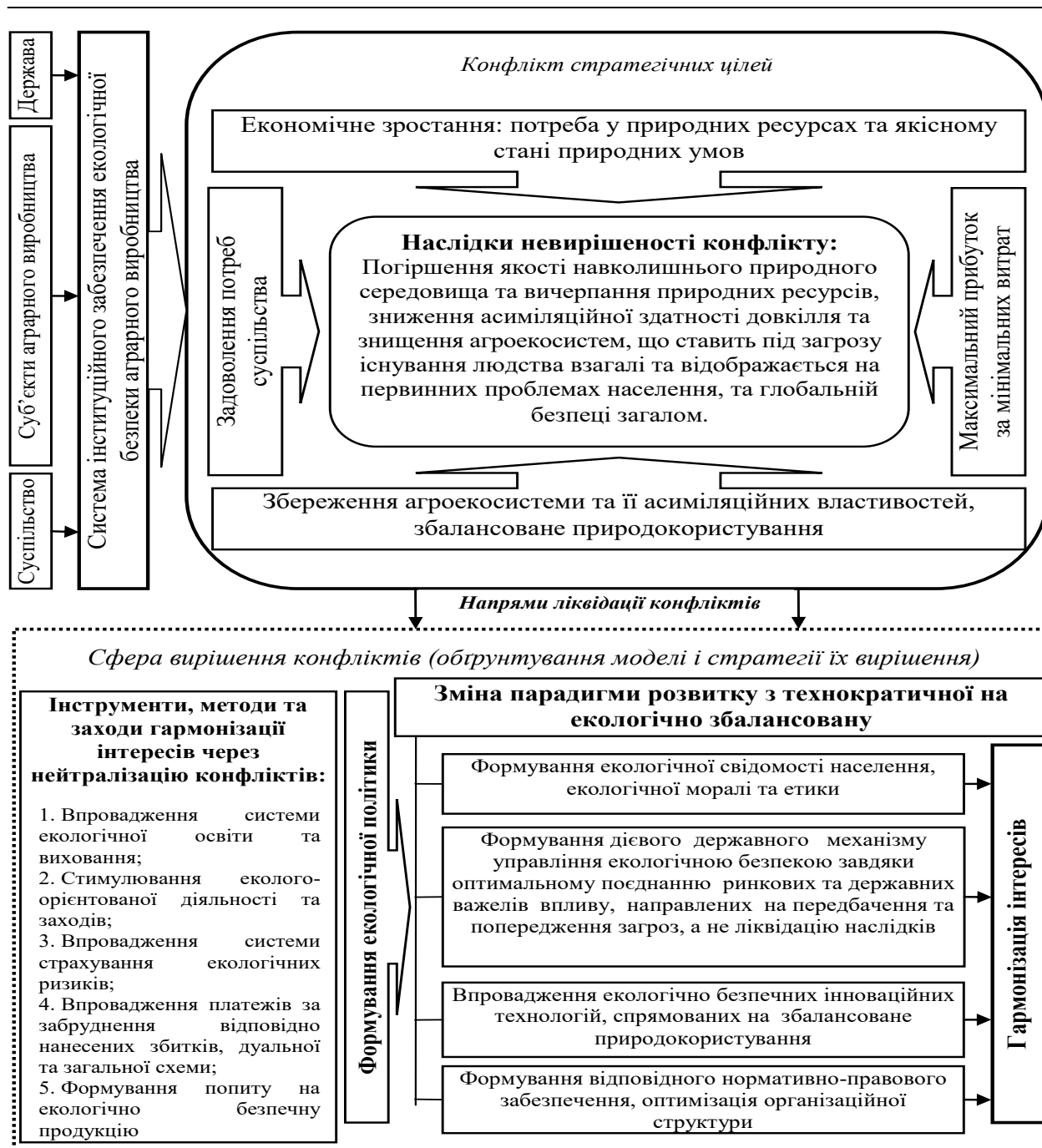

Рис. 1. Структурно-функціональна схема нейтралізації конфліктних ситуацій та гармонізації інтересів суб'єктів механізму регулювання економічної безпеки

Джерело: авторська розробка

Для забезпечення ефективної реалізації регулювання економічної безпеки потрібно вирішувати всі наявні та можливі конфлікти, враховувати інтереси всіх зацікавлених сторін, навіть тих, які відносяться до різних інститутів. Взаємодія суб'єктів господарювання (їх мета – максимальний прибуток за мінімальних затрат), державних органів влади (функціонування механізму регулювання економічної безпеки) та суспільства (бажання до покращення умов життя, безпечні екологічні умови, зменшення антропогенного навантаження) призводить до формування різноспрямованих інтересів щодо єдиної мети – створення ефективного механізму забезпечення економічної безпеки.

Досліджуючи питання взаємодії стратегічних і тактичних цілей механізму регулювання економічної безпеки у контексті сучасних ринкових перетворень та функцій державних органів влади і органів місцевого самоврядування, можна оцінити не тільки їх конфліктність, але й визначити ефективність розподілення завдань між ними, встановити можливе дублювання. Для вирішення конфлікту цілей, необхідно детально розглянути кожну ціль та диференціювати її до тих пір, поки суть конфлікту не

проявить себе. Лише в такому випадку можна досягти компромісного рішення, сформувавши необхідні для цього інструменти та забезпечивши процес ліквідації протиріч у процесі забезпечення економічної безпеки.

Також варто відзначити, що збалансованість інтересів суб'єктів механізму регулювання еколого-економічної безпекою досягається шляхом об'єднання зусиль у напрямку регулювання еколого-економічної безпекою та реалізації стратегічних пріоритетів державної економічної політики через формування економічної свідомості населення, належне інноваційне забезпечення, розробку відповідної законодавчої та нормативно-правової бази тощо.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Інституціоналізація процесу забезпечення економічної безпеки включає в себе залучення широкого кола учасників разом з їх власними цілями та притаманними їм функціями. Функціонування залежить від наступних характеристик господарської динаміки: матеріальні потреби, господарські орієнтири та інтереси, визначена під їх впливом мотивація до господарської діяльності. Перш за все, суб'єктами забезпечення економічної безпеки є органи законодавчої, виконавчої та судової влади в межах своїх встановлених законом повноважень. На другому рівні, так званому рівні «вторинної інституціоналізації», в ролі суб'єкта забезпечення економічної безпеки виступають міністерства, відомства, служби та агентства, на плечі яких і покладена фактична реалізація економічної безпеки в країні. І на останньому, третьому рівні знаходяться структурні підрозділи зазначених вище відомств, які безпосередньо відповідають за різні напрями забезпечення економічної безпеки. Обґрунтовані стратегічні напрями нейтралізації конфліктних ситуацій та гармонізації інтересів суб'єктів забезпечення економічної безпеки, які передбачають: зміну парадигми розвитку з технократичної на екологічно безпечну; формування дієвого механізму регулювання економічної безпеки завдяки раціональному поєднанню ринкових та державних важелів впливу, спрямованих на передбачення та попередження загроз; оптимізацію інституційного забезпечення економічної безпеки в Україні.

Література

1. Буркинський Б. В., Галушкіна Т. П., Реутов В. Є. «Зелена» економіка крізь призму трансформаційних зрушень в Україні: монографія. Одеса: Підприємство «Фенікс», 2011. 348 с.
2. Гайдучкий І. П. Інвестування низьковуглецевої економіки: теорія, методологія, практика: монографія. Київ: Інформаційні системи, 2014. 373 с.
3. Галушкіна Т. П., Костецька К. О. «Зелена» економіка в секторальній моделі розвитку. Економічні інновації. 2012. Вип. 48. С. 68-77.
4. Мельник Л. Г., Кубатко О. В. Ефективність використання природно-ресурсного потенціалу України та передумови формування «зеленої» економіки. Вісник соціально-економічних досліджень. 2013. № 3. С. 169-174.
5. Потапенко В. Г. Стратегічні пріоритети безпечного розвитку України на засадах «зеленої економіки»: монографія. Київ: НІСД, 2012. 359 с.
6. Саблук П. Т. Інноваційна модель розвитку економіки України та роль науки в її становленні. Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. 2011. № 2. С. 200-208.
7. Ходаківська О. В. Екологізація аграрного виробництва: монографія. Київ: ННЦ ІАЕ, 2015. 350 с.
8. Ходаківська О. В. Екологізація аграрного виробництва: сучасні виклики та перспективи розвитку. Економіка АПК. 2015. № 5. С. 43-47.

References

1. Burkynskiy B. V., Halushkina T. P., and Reutov V. Ye. (2011), "Zelena" ekonomika kriz pryзму transformatsiinykh zrushen v Ukraini ["Green" economy through the lens of transformational shifts in Ukraine]. Odesa: Feniks, 348 p. [Ukraine].
2. Haidutskiy I. P. (2014), Investuvannia nyzkovuhletsevoi ekonomiky: teoriia, metodolohiia, praktyka [Investment low-carbon economy: theory, methodology, practice]. Kyiv: Informatsiini systemy, 373 p. [Ukraine].
3. Halushkina T. P. and Kostetska K. O. (2012), "Zelena ekonomika v sektoralnii modeli rozvytku" ["Green economy in sectoral development model"], journal Ekonomichni innovatsii, [Economic innovation], vol. 48, pp. 68-77 [Ukraine].
4. Melnyk L. H. and Kubatko O. V. (2013), "Efektyvnist vykorystannia pryrodno-resursnoho potentsialu Ukrainy ta peredumovy formuvannia zelenoi ekonomiky" ["The efficiency of natural-resource potential of Ukraine and the prerequisites for the formation of "green" economy"], journal Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen [Bulletin of socio-economic research], vol. 3, pp. 169-174 [Ukraine].
5. Potapenko V. H. (2012), Stratehichni priorytety bezpechnoho rozvytku Ukrainy na zasakh zelenoi ekonomiky [Strategic priorities the safe development of Ukraine on the principles of green economy]. Kyiv: NISD, 359 p. [Ukraine].
6. Sabluk P. T. (2011), "Innovatsijna model' rozvytku ahramoho sektoru ekonomiky Ukrainy ta rol' nauky v ii stanovlenni" ["Innovative model of development of the agrarian sector of Ukraine's economy and the role of science in its formation"], journal Problemy innovatsijno investytsijnogo rozvytku [Problems of innovation and investment development], vol. 2, pp. 200-208 [Ukraine].
7. Khodakivska O. V. (2015), Ekologizatsiia ahramoho vyrobnytstva [Ecologization of agricultural production]. Kyiv: NNTs IAE, 350 p. [Ukraine].
8. Khodakivska O. V. (2015), "Ekologizatsiia ahramoho vyrobnytstva: suchasni vyklyky ta perspektyvy rozvytku" ["Ecologization of agrarian production: modern challenges and perspectives of development"], journal Ekonomika APK [APK economy], vol. 5, pp. 43-47 [Ukraine].

Надійшла / Paper received: 23.01.2021

Надрукована / Paper Printed : 05.03.2021